

The Thousand and One Nights as a Literary School: An Exploration of the Poetics and Influence of the Global Thousand-and-One Nights School*

Simin Bakhtiyari Monfared¹ , Najmeh Dorri² , Gholamhosein Gholamhoseinzadeh³ 

¹ PhD graduate in Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Iran.

² Professor, Department of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Iran..

³ Professor, Department of Persian Language and Literature, Tarbiat Modares University, Iran..



[10.22080/RJLS.2026.30649.1584](https://doi.org/10.22080/RJLS.2026.30649.1584)

Received:

1404-09-15

Accepted:

1404-11-12

Keywords:

Literary School, The Thousand and One Nights, Poetics, Comparative Literature.

Abstract

A literary school is the most extensive, comprehensive, enduring, and influential phenomenon in literature, encompassing various themes, movements, discourses, and approaches, and exerting a significant influence on subsequent generations. At different historical junctures, a literary school can shape the course of literary development and transform global literary trends. This study introduces the constituent elements of literary schools and examines the distinctive poetic features of The Thousand and One Nights. It further investigates the reasons for the work's influence on Iranian and world literature and examines the validity of the hypothesis that the poetics of The Thousand and One Nights can be regarded as more than merely a literary movement and, in fact, as a literary school of writing. The research employs a descriptive-analytical methodology. First, the poetic characteristics of The Thousand and One Nights are identified and analyzed. Subsequently, the influence of these characteristics on Iranian and world literature is examined. The study then investigates the reasons for the widespread and multifaceted fame and influence of The Thousand and One Nights on Iranian and global literature. Findings indicate that The Thousand and One Nights can be regarded as a dynamic literary school in narrative fiction. Furthermore, owing to its cultural and thematic comprehensiveness, its fusion of literary genres, and its systematic structure, it may be considered a literary school whose followers have incorporated its style and method into their own works in ways that have contributed to the enduring presence of the Thousand-and-One Nights' tradition in Iranian and world literature.

* **Corresponding Author:** Najmeh Dorri

Address: Department of Persian Language and Literature,
Tarbiat Modares University, Iran..

Email: n.dorri@modares.ac.ir

Tel: 09120914181



Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Extended Abstract

1. Introduction

When a literary work achieves global status, the first question that naturally arises concerns the source of its popularity and fame: Why is this work read throughout the world, and why has it influenced the writing practices of some of the most prominent authors in world literature? “In the preface to his book, Pinault himself explains the reason for his attraction to *The Thousand and One Nights* as follows: simply the pleasure of experiencing the reading of a good story and the desire to share it with other readers” (2010: 1). Pinault’s personal experience is one that virtually all human beings have encountered at least once. When one encounters a masterpiece and derives pleasure from it, one naturally develops a desire to introduce the work to others so that they, too, may experience the pleasure derived from reading or viewing it:

This literature of pleasure and entertainment, quite naturally, also functions as a witness; that is, it reflects the society that produced it. Pleasure in some of the stories, however, is not merely simple and unadorned; rather, it consists of the transmission and dissemination of knowledge or instruction through an entertaining form—a useful and colorful covering that conceals something more serious, something for the expression of which the story has been created and elaborated (Hovansian & Sabbagh, 2011: 11).

Perhaps this intrinsic impulse, experienced after encountering a masterpiece, to share it with others can be regarded as one of the principal factors contributing to the enduring fame of *The Thousand and One Nights*. In light of this, the primary objective of this study is to identify the principal components of a literary school and, through an analysis of the poetics of *The Thousand and One Nights*, answer the question of whether *The Thousand and One Nights* can be regarded as a literary school in its own right.

2. Research Questions and Methodology

1. This study employs a descriptive-analytical methodology. First, through an examination of the primary texts of *The Thousand and One Nights* and relevant scholarly sources, the work’s poetic components are systematically described and identified. These components are then examined within the framework of the defining characteristics of literary schools in order to assess their correspondence with the criteria of an independent literary school. This twofold approach not only facilitates a deeper understanding of the work’s textual characteristics but also makes it possible to evaluate its position within the development of narrative fiction in Iranian and world literature. To guide this investigation and provide a structured framework for the analysis, the study addresses the following research questions:
2. How is a literary school defined and characterized?
3. What components are generally considered essential to a literary school in order to distinguish it from other literary schools and clarify their differences?
4. Can *The Thousand and One Nights* be regarded as a literary school?

3. Findings and Conclusion

Critics often employ the term “the school of X” as a powerful critical metaphor to describe the depth of influence exerted by a universally recognized literary work. The term indicates that the style and worldview of a particular work have been sufficiently powerful and distinctive to develop into an imitable tradition and generate a literary “family.” The features that have contributed to

transforming *The Thousand and One Nights* into a literary school include distinctive characteristics such as magical and supernatural elements, cultural comprehensiveness, the creation of a literature of pleasure and entertainment, the extensive presence of moral teachings and lessons—including morally problematic or undesirable teachings—and the diverse representation of characters from all segments of society.

Writers who follow a particular style and mode of composition and operate within the limits of a defined set of intellectual and structural principles may be regarded as followers or imitators of a literary school. Following the translation of *The Thousand and One Nights* into other languages, the work gradually acquired worldwide fame. In various parts of the world, particularly in the Arab world, France, and England, numerous works emerged through processes of imitation, direct or indirect influence, and parody. In general, the tales of *The Thousand and One Nights* have been recognized as a major source of inspiration for writers and artists across the world. Numerous works—including novels, films, and cartoons—have been created under the influence of these stories. Modern animated works that recount stories resembling the adventures of Ali Baba or the tale of the magic lamp, for instance, can be considered examples of this influence.

The creators of many films, cartoons, and animated works of the contemporary era, even when they do not explicitly acknowledge such influence, reveal in their works the enduring impact of these ancient tales. Such forms of inspiration sometimes derive from the central plots of the stories and, at other times, from particular details of the tales in *The Thousand and One Nights*. Nevertheless, the influence of *The Thousand and One Nights* on subsequent literary and dramatic works is evident and has been examined and analyzed in numerous articles and scholarly studies. With the advancement of technology and social media, the stories of *The Thousand and One Nights* are also being transmitted to new generations through contemporary forms, including podcasts, websites, and social networking platforms. These developments have not only expanded the scope of the tales' influence but have also attracted new audiences.

علمی پژوهشی

هزارویکشب به مثابه یک مکتب ادبی (واکاوی بوطیقا و تأثیر گذاری مکتب جهانی هزار و یکشب)*

سیمین بختیاری منفرد^۱، نجمه دُری^۲، غلامحسین غلامحسین زاده^۳

doi: 10.22080/RJLS.2026.30649.1584

چکیده

مکتب، کلان‌ترین، جامع‌ترین، پایدارترین و اثرگذارترین پدیده‌ی ادبی است که شامل مضامین، جریان‌ها، امواج، گفتمان‌ها، و رویکردهای مختلف می‌باشد و تأثیر به‌سزایی در پسینیان دارد. یک مکتب در مقاطع مختلف تاریخی، سرنوشت ادبی را تعیین می‌کند و جریان جهانی را تغییر می‌دهد. در این پژوهش، ضمن معرفی مؤلفه‌های سازنده‌ی هر مکتب ادبی و ویژگی‌های بوطیقایی خاص هزارویکشب، علل تأثیر گذاری هزارویکشب بر ادبیات ایران و جهان بررسی می‌شود و روایی این فرضیه بررسی می‌شود که آیا می‌توان بوطیقای هزارویکشب را فراتر از یک جریان ادبی و در حقیقت، یک مکتب نویسنده‌ی ادبی دانست؟ روش تحقیق در این پژوهش توصیفی-تحلیلی است. ابتدا ویژگی‌های بوطیقایی هزارویکشب استخراج شده‌اند و تأثیرپذیری از این ویژگی‌ها در ادبیات ایران و جهان مورد کاوش قرار گرفته‌است. پس از آن، علت شهرت و تأثیرگذاری گسترده و همه‌جانبه‌ی هزارویکشب بر ادبیات ایران و جهان بررسی شده‌است. بررسی‌های انجام شده در این پژوهش و ردیابی تأثیر و تأثرهایی که هزارویکشب توانسته است در یک سلسله پیوسته‌ی از اقتباس و تقلید ایجاد کند، نشان می‌دهد که می‌توان آن را یک مکتب ادبی زنده و پویا در داستان‌نویسی به شمار آورد. همچنین می‌توان اینگونه استدلال کرد که هزارویکشب به دلیل جامعیت فرهنگی و موضوعی، آمیختگی انواع ادبی و ساختار نظام‌مند یک مکتب ادبی است که پیروان این مکتب، سبک و روش آن را به گونه‌ای در آثار خویش دنبال کرده‌اند که موجب ماندگاری مکتب هزارویکشب در ادبیات ایران و جهان شده‌است. این پژوهش، گامی در راستای بومی‌سازی و غنای نظریه‌های ادبی از طریق معرفی یک پارادایم غیرغربی به گفتمان آکادمیک جهانی است.

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۹/۱۵

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۱۱/۱۲

کلیدواژه‌ها:

مکتب ادبی، هزارویکشب، بوطیقا، ادبیات تطبیقی.

* نویسنده مسؤول: نجمه دُری

آدرس: دانشگاه تربیت مدرس، ایران.

ایمیل: n.dorri@modares.ac.ir

تلفن: ۰۹۱۲۰۹۱۴۱۸۱

^۱ - دانش آموخته‌ی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، ایران. رایانامه: bakhtiar.s@hotmail.com^۲ - استاد، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، ایران. (نویسنده مسؤول) رایانامه: n.dorri@modares.ac.ir^۳ - استاد، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه تربیت مدرس، ایران. رایانامه: ghlamho@modares.ac.ir

۱ مقدمه

داستان‌های هزارویک‌شب، مجموعه‌ای از قصه‌های افسانه‌ای است که ریشه‌های عمیقی در ادبیات و فرهنگ خاورمیانه و جهان دارد. این داستان‌ها، به ماجراهایی پرداخته و شخصیت‌های مختلفی را معرفی می‌کنند که به عنوان یک مجموعه‌ی غنی و متنوع از افسانه‌ها و روایت‌های خیالی و تاریخی، دارای ابعاد فرهنگی، اجتماعی و روانشناختی عمیق و متنوعی هستند. این آثار نه تنها در شکل‌گیری ادبیات داستانی تأثیرگذار بوده‌اند، بلکه در مطالعه‌ی رفتار انسانی و تحلیل‌های اجتماعی نیز نقش مهمی ایفا کرده‌اند.

هزاران سال قبل، کسانی که هسته‌ی اولیه‌ی قصه‌های هزارویک‌شب را نقل کردند، در تصورشان نمی‌گنجید که روزی، آن قصه‌ی شفاهی، مکتوب شود، بال و پر بگیرد، به بقیه‌ی کشورهای دنیا سفر کند، رشد کند و زنجیروار و حلقه به حلقه، به اندازه‌ی هزارویک‌شب فعلی در بیاید؛ ولی واقعیت این است که، هر قصه، پس از ساخته شدن، بذری است که در ذهن و جان انسان‌ها، کاشته می‌شود و پرورش می‌یابد.

داستان‌های هزارویک‌شب به دلیل ریشه‌های چندگانه‌اش در فرهنگ‌های مختلف، یک گنجینه‌ی فرهنگی واقعی است. از داستان‌های هندی گرفته تا افسانه‌های ایرانی و عربی، این مجموعه بیانگر یک تعامل فرهنگی است که در طول تاریخ شکل گرفته‌است. این تنوع فرهنگی به غنای محتوای داستان‌ها و همچنین به قابلیت آنها در جذب مخاطبان از فرهنگ‌های مختلف افزوده است.

۱-۱ بیان مسأله

وقتی یک اثر، جهانی می‌شود، اولین سؤالی که درباره‌ی آن به ذهن خطور می‌کند این است که علت این محبوبیت و معروفیت چیست؟ چرا این اثر در همه جای دنیا خوانده می‌شود و بر شیوه‌ی نویسندگی بزرگترین نویسندگان جهان تأثیر می‌گذارد؟ «پینالت در پیشگفتار کتابش، خود، علت تأثیرپذیری از هزارویک‌شب و مجذوب این اثر شدن را اینگونه بیان می‌کند: لذت بردن محض از تجربه‌ی خواندن یک داستان خوب و اشتیاق به عرضه‌ی آن به خوانندگان دیگر. (پینالت، ۱۳۸۹: ۱)»؛ تجربه‌ی شخصی پینالت، تجربه‌ای است که همه‌ی انسان‌ها حتی یک‌بار آن را تجربه کرده‌اند. وقتی با یک شاهکار روبه‌رو می‌شوید و از آن لذت می‌برید، اشتیاق پیدا می‌کنید که اطرافیان را نیز با آن آشنا کنید تا آن‌ها هم بتوانند، از لذتی که شما از تماشا یا خواندن آن اثر برده‌اید، محظوظ شوند. «این ادبیات لذت و سرگرمی، به شکلی کاملاً طبیعی، کار یک شاهد را نیز می‌کند؛ یعنی بازتاب جامعه‌ای است که آن را به وجود آورده‌است. البته لذت در بعضی از داستان‌ها، همان لذت ساده و بی‌پیرایه نیست بلکه عبارت است از انتقال و اشاعه‌ی دانش یا تعلیمات به شیوه‌ای سرگرم‌کننده. پوششی سودمند و رنگارنگ که چیزی جدی‌تر را چیزی که داستان برای بیان آن ساخته و پرداخته شده‌است، در خود مستور کرده‌است.» (هوانسیان، صباغ، ۱۳۹۰: ۱۱)؛ شاید بتوان این میل و اشتیاق درونی پس از مواجه شدن با یک شاهکار برای اشاعه‌ی آن را، اصلی‌ترین عامل برای معروف

و جهانی شدن هزارویک‌شب دانست. هدف اصلی این پژوهش آن است که پس از شناسایی مؤلفه‌های اصلی هر مکتب ادبی، به کمک تحلیل بوطیقای هزارویک‌شب، به این پرسش پاسخ دهد که آیا می‌توان هزارویک‌شب را به مثابه یک مکتب ادبی دانست؟

۱-۲- پرسش‌های پژوهش

۱- یک مکتب ادبی را چگونه معرفی می‌کنند؟

۲- چه مؤلفه‌هایی برای یک مکتب ادبی بر می‌شمرند تا تمایزات و اختلافات آن با مکتب‌های ادبی دیگر روشن شود؟

۳- آیا می‌توان هزارویک‌شب را به مثابه یک مکتب ادبی در نظر گرفت؟

۱-۳- روش پژوهش

این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. در گام نخست، با مراجعه به متون اصلی هزارویک‌شب و منابع مرتبط، مؤلفه‌های بوطیقای اثر به‌طور نظام‌مند توصیف و استخراج گردید. سپس در مرحله‌ی تحلیل، این مؤلفه‌ها در چارچوب مؤلفه‌های مکاتب ادبی مورد واکاوی قرار گرفتند تا انطباق آن‌ها با معیارهای یک مکتب ادبی مستقل سنجیده شود. این رویکردِ دووجهی، همزمان که به فهم عمیق‌تر ویژگی‌های درون‌متنی اثر می‌انجامد، امکان ارزیابی جایگاه آن در جریان داستان‌نویسی ادبیات ایران و جهان را نیز فراهم می‌کند.

۱-۴- پیشینه‌ی پژوهش

جلال ستاری (۱۳۸۲) در کتاب «جهان هزارویک‌شب»، به ایده و تئوری اصلی این پژوهش، نزدیک شده است؛ ولی نتیجه‌ی کار او، به بررسی تمام ویژگی‌های هزارویک‌شب و معرفی آن به عنوان یک مکتب ادبی ختم نشده است. جواد اسحاقیان (۱۳۹۶) در کتابی با عنوان «بوطیقای نو و هزارویک‌شب» چند مقاله در مورد هزارویک‌شب را در یک جا جمع‌آوری کرده است. خواننده با دیدن عنوان کتاب تصور می‌کند که قرار است با مؤلفه‌های سازنده‌ی بوطیقای هزارویک‌شب، روبه‌رو شود ولی وقتی به متن کتاب مراجعه می‌کند با تحلیل چند حکایت از زوایای مختلف برخورد می‌کند.

نجمه دری (۱۴۰۳) نیز در کتابی با عنوان «پژوهش در هزار و یک‌شب» مجموعه مقالات خود را درباره‌ی هزار و یک‌شب در یک جا گردآوری کرده است. این کتاب با تحلیل‌های ساختاری، روایی و محتوایی مختلف به این فرضیه نزدیک شده است که شاید هزارویک‌شب، فراتر از یک جریان و سنت ادبی است.

سیمین بختیاری منفرد (۱۴۰۴) در رساله‌ی دکتری خویش با عنوان «تحلیل جایگاه هزارویک‌شب در ادبیات ایران و جهان بر اساس پژوهش‌های چاپی فارسی تا ۱۴۰۰» پس از بررسی پژوهش‌های علمی-پژوهشی یک سده، به تحلیل این موضوع پرداخته است که این میزان از توجه و تحلیل درباره‌ی هزارویک‌شب، برخاسته از ویژگی‌های

بوطیقایی خاص هزارویکشب است. ایشان و همکارانشان در مقاله‌ای تحت عنوان «طبقه‌بندی و تحلیل موضوعی پژوهش‌های مرتبط با هزارویکشب» یک طبقه‌بندی موضوعی از پژوهش‌های هزارویکشب ارائه داده‌اند که آن مقاله به فرضیه‌ی مطرح‌شده در این پژوهش نزدیک‌شده و اشاره کرده‌است که هزارویکشب همچون ریشه‌ای برای یک جریان ادبی جهانی است.

در نهایت در بین تمام پژوهش‌های یافت‌شده، تاکنون درباره‌ی اینکه، چه عاملی، باعث موفقیت هزارویکشب شده، پژوهشی صورت نگرفته‌است و همچنین در هیچ پژوهشی دیده‌نشده که هزارویکشب به عنوان یک مکتب ادبی یا حتی جریان ادبی ویژه، معرفی و تمام ویژگی‌های بوطیقایی آن، واکاوی شده‌باشد.

۲ چارچوب مفهومی یا مبانی نظری پژوهش

معرفی یک مکتب در ابتدا نیازمند این است که مشخص شود معمولاً یک مکتب ادبی را چگونه معرفی می‌کنند؟ و چه مؤلفه‌هایی برای یک مکتب ادبی بر می‌شمرند تا تمایزات و اختلافات آن با مکتب‌های ادبی دیگر روشن شود؟ اما قبل از ورود به این بحث، اول باید تعریف مکتب و وجه تمایز آن با واژگان مشابهی چون سبک و نوع مشخص شود.

۱-۲- مکتب ادبی

«مکتب ادبی، الگوواره‌ای (پارادایمی) متشکل از اصول زیبایی‌شناختی، مفروضات فلسفی و شگردهای سبکی هم‌خوان است که در دوره‌ای مشخص، همچون گفتمانی مسلط، ذهنیت جمعی طیفی از آفرینندگان ادبی را شکل می‌دهد و در تقابلی دیالکتیکی با مکاتب پیشین، هویتی مستعلی برای خود می‌سازد. (پاینده، ۱۴۰۰: ۲۳)؛ این تقابل دیالکتیکی، نه یک گسست مطلق، بلکه فرآیندی پویاست که در آن مکتب نوین، با نفی و درعین‌حال حفظ عناصر مکاتب پیشین در سطحی بالاتر، زمینه‌ساز تحولی بنیادین در تاریخ ادبیات می‌شود و بدین ترتیب توانایی خود را در تولید شاخه‌ای زنده و اثرگذار از آثار ادبی به اثبات می‌رساند.

«یک «مکتب» بسیار فراتر از گردهمایی صرف نویسندگان است؛ مکتب، نمایانگر یک «پروژه‌ی جمعی آگاهانه» است که اغلب با انتشار یک بیانیه یا یک جدل مشترک در برابر هنجارهای مسلط شکل می‌گیرد. این گروه‌ها، مانند رماتیک‌ها یا سوررئالیست‌ها، با یک «بنیاد نظری» مشترک تعریف می‌شوند؛ که آن بنیاد، مجموعه‌ای از اصول صریح و روشن درباره‌ی هدف، موضوع و تکنیک ادبیات است. هویت آنان دیالکتیکی است، و در تقابل با سنت‌های پایدارشده و در پیگیری یک نمونه‌ی هنری جدید شکل می‌گیرد.» (برون، ورس، ۲۰۱۴: ۸)

به عبارت دیگر مکتب ادبی (Literary school) به معنای مجموعه‌ی سنت‌ها، اندیشه‌ها، نظریه‌ها و ویژگی‌هایی است که به به دلایل اجتماعی، سیاسی یا فرهنگی در دوره‌ای خاص در ادبیات یک یا چند کشور نمود پیدا می‌کند. «یک مکتب به عنوان یک «جامعه‌ی گفتمانی» عمل می‌کند که نه تنها آثار ادبی، بلکه یک سرمایه‌ی

نقد خوداندیش، شامل نقدها، مقاله‌ها و بیانیه‌ها، را تولید می‌کند که به نظریه‌پردازی درباره‌ی عملکرد خودش می‌پردازد. این فعالیت انتقادی برای مشروعیت‌بخشی به نوآوری‌های زیبایی‌شناختی گروه و جذب پیروان، ضروری است و از این طریق، تأثیر مکتب و جایگاه آن در روایت گسترده‌تر «تکامل ادبی» را تضمین می‌کند.» (برون، ورس، ۲۰۱۴: ۹)

شنیدن کلمه‌ی مکتب، انسان را به یاد مکاتب ادبی غرب (کلاسیسم، رومانسیسم، رئالیسم، ناتورالیسم و ...) می‌اندازد. شاید چون در ادب فارسی، تلاشی نشده که مکاتب ادبی بومی شناخته شده و به جهانیان معرفی شوند.

۲-۲- تمایز مکتب از سبک، ژانر و بوطیقا

در گام اول، واژه‌ی مکتب، واژگان دیگری چون: سبک، نوع، بوطیقا و ... را به ذهن متبادر می‌کند. پس باید به این سوالات پاسخ داده شود که: مکتب با سبک (Style) چه تفاوتی دارد؟ یا تفاوت بین مکتب و نوع (Genre) در چیست؟ یا چه رابطه‌ای بین بوطیقا (Poetics) و مکتب وجود دارد؟ در این بخش به طور مجمل، پاسخ‌هایی کوتاه به این سوالات داده خواهد شد.

۲-۳- تفاوت مکتب و سبک

مکتب باید دارای ایده و اندیشه‌ای نو، بکر و اصیل باشد. اندیشه‌ای که صاحب‌نظر آن، فقط بنیان‌گذار مکتب باشد نه اینکه از مکاتب پیشین خود به گونه‌ای آشکار تقلید کند، یا اینکه مکاتب پیشین را احیا کند، اما اندیشه در سبک می‌تواند پیرو اندیشه‌های گذشته باشد و از آنها تقلید کند یا آنها را احیا کند. «در یک نگاه تطبیقی، مکتب ادبی به عنوان یک پدیده‌ی جمعی، تاریخی و نظری، متشکل از نویسندگانی با اهداف زیبایی‌شناختی و فلسفی مشترک، تعریف می‌شود، در حالی که سبک ادبی یک پدیده‌ی فردی و زبانی است که به انتخاب‌های خاص یک نویسنده در حوزه‌ی واژگان، نحو و تصویرسازی بازمی‌گردد. (ولک و وارن، ۱۹۴۹: ۱۷۷-۲۶۵)؛ به بیان دیگر، مکتب به «جنبش» اشاره دارد و سبک به «صدا». این تمایز بنیادین، چارچوبی قدرتمند برای تحلیل پدیده‌های ادبی فراتر از سنت غربی فراهم می‌آورد. برای نمونه، در مورد «هزارویکشب»، این تمایز به ما امکان می‌دهد که این اثر را نه تنها به عنوان متنی با «سبک» روایی متمایز (قصه در قصه، استفاده از تعلیق و...) بلکه به عنوان هسته‌ی یک «مکتب ادبی» بالقوه در نظر بگیریم که فراتر از یک اثر منفرد عمل کرده‌است. اگر یک مکتب نیازمند مجموعه‌ی مشترکی از اصول زیبایی‌شناختی و دنباله‌روانی تاریخی باشد، آنگاه می‌توان استدلال کرد که تأثیر ژرف و پایدار هزارویکشب در شکل‌دهی به سنت‌های روایی در ادبیات جهان و نیز اشتراک مضامین جهانی (عدالت، عشق، حکمت و...) و تکنیک‌های روایی میان مقلدان آن، معیارهای یک مکتب را محقق می‌سازد. این رویکرد، مرزهای نظریه‌ی رایج مکاتب را که عمدتاً بر پایه‌ی تاریخ ادبیات اروپا بنا شده، به چالش می‌کشد و ضرورت توسعه چارچوب‌های فراگیرتر برای شناسایی مکاتب ادبی در بسترهای فرهنگی غیرغربی را پررنگ می‌کند.

در ادبیات غرب، معمولاً به سبک خاص یک نویسنده یا اثر که بسیار تأثیرگذار و قابل تقلید شده، با افزودن پسوند «-esque» یا «-ian» اشاره می‌شود و در محافل ادبی و نقد، گاهی از عبارت «School of...» برای توصیف نفوذ کیهانی یک نویسنده یا اثر استفاده می‌کنند. مثل «مکتب هومر (The School of Homer)». این اصطلاح به طور برجسته توسط اریش آئوئرباخ، منتقد بزرگ ادبی، در کتاب شاهکارش Mimesis استفاده شده است. او این اصطلاح را نه برای اشاره به گروهی از نویسندگان، بلکه برای توصیف سبک روایی خاص و جهان شمول خود هومر و سپس نویسندگانی به کار می‌برد که از این سبک تأثیر پذیرفته‌اند. (Auerbach, 1953:10)

آئوئرباخ مکتب هومر را به عنوان سبکی تعریف می‌کند که در آن واقعیت به شیوه‌ای روشن، یکنواخت و کاملاً برجسته در پیش‌زمینه، روایت می‌شود. این در تقابل با سبک کتاب مقدس است که پر از رمز و راز و ناگفته هاست. به این ترتیب، هر نویسنده‌ای که از این شیوه‌ی روایت «فراگیر و شفاف» تقلید کند، به نوعی در «مکتب هومر» قرار می‌گیرد. یا مثل مکتب شکسپیر (The School of Shakespeare) اگرچه، این یک مکتب رسمی مانند رمانتیسم نیست، اما این اصطلاح به طور مشخص در نقد ادبی به کار رفته است. در دوران رنسانس: نمایشنامه‌نویسانی مانند کریستوفر مارلو و بن جانسون که هم‌عصر شکسپیر بودند و بر او تأثیر گذاشتند یا از او تأثیر پذیرفتند، گاهی تحت این عنوان کلی مورد مطالعه قرار می‌گیرند. در نقد مدرن، این اصطلاح برای اشاره به تأثیر شکسپیر بر نویسندگان پس از خود به کار می‌رود (Kastan, 1999:4) «؛»

در واقع اصطلاح «School of Shakespeare» اغلب برای بررسی دامنه‌ی نفوذ و میراث شکسپیر استفاده می‌شود تا گروهی منسجم از نویسندگان با بیانیه‌ای مشترک، یا مثل مکتب کافکا (Kafkaesque School) این احتمالاً مشهورترین مثال در ادبیات مدرن است. «مکتب کافکا» به معنای رسمی وجود ندارد، اما صفت «Kafkaesque» به یک سبک یا یک ژانر کامل، تبدیل شده است. «این صفت برای توصیف آثاری به کار می‌رود که حال و هوای پوچی، بروکراسی عریض و طویل، احساس گناه مبهم و سردرگمی در برابر سیستمی غیرقابل درک را دارند» (The Oxford Dictionary, Entry: "Kafkaesque") «؛» این فرهنگ ادبی توضیح می‌دهد که «Kafkaesque» به «سبک یا موقعیت‌هایی شبیه به داستان‌های فرانز کافکا» اشاره دارد که با «کابوس‌واری و پیچیدگی سوررئال» مشخص می‌شوند. نویسندگان زیادی مانند آلبر کامو، خورخه لوئیس بورخس و هاروکی موراکامی به طور آشکار تحت تأثیر این جهان‌بینی قرار گرفته‌اند و می‌توان آنان را وارثان «مکتب کافکا» دانست.

۴-۲- تفاوت مکتب و نوع

مجموعه آثاری که یک درون‌مایه‌ی مشترک و فراتر از آن، یک تفکر بنیادین را در خود جای می‌دهند، از یک خانواده و به بیان دیگر از یک نوع به حساب می‌آیند. «نوع ادبی ترجمه‌ی (Literary Genre) است و در زبان‌های فرنگی گاهی به جای Kind، Type، Genre و حتی Form هم گفته می‌شود. به هر حال ژانر به معنی نوع و قسم و جنس است.» (شمیسا: ۱۳۸۳، ۳۱)؛ در واقع نوع ادبی، یک گونه‌ی خاص است که اجزایش در زیر پرچم یک زمینه‌ی فکری واحد، ویژگی‌های مشترک بسیار دارند.

مکتب با تغییرات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی تغییر می‌کند و در تقابل با جریان‌های پیشین، جهان‌بینی هنری واحدی را ارائه می‌کند. «پیدایش و تکامل و زوال مکتب‌های ادبی در اروپا بیش از آنچه حاکی از تحولات ذوق هنری باشد، نشانه‌ی تحولات اجتماعی است که در طی چند قرن اخیر دنیای مغرب را دگرگون ساخته است.» (سیدحسینی: ۱۳۳۴، ۶)؛ اما «نوع بیشتر به جوهره و نگرش اثر مربوط است و با زمان و مکان تغییر اساسی نمی‌کند.» (شمیسا: ۱۳۸۳، ۵۱)؛ در حقیقت انواع ادبی با گذر زمان و تغییر شرایط زمانه از بین نمی‌روند و نابود نمی‌شوند ولی یک مکتب ادبی ممکن است بر اثر تحولات زمانه، از بین برود و مکتب دیگری جای آن را بگیرد.

۵-۲- رابطه‌ی بین بوطیقا و مکتب

بوطیقا فنون و شگردهای درون‌متنی را بررسی می‌کند ولی مکتب یک الگوواره‌ی فکری و زیبایی‌شناختی است. درواقع، بوطیقا به این پرسش پاسخ می‌دهد که «چگونه اثر ساخته شده» ولی مکتب به این سوال پاسخ می‌دهد که «چرا این اثر با این ایده و جهان‌بینی خلق شده است.» «بوطیقا بررسی ادبیات در مقام آفرینش کلامی است، بوطیقا هنر ادبیات را نه به منزله‌ی پدیده‌ای ارزشی بلکه به منزله‌ی پدیده‌ای فنی، به معنای مجموعه‌ای از روال‌ها مطالعه می‌کند.» (مکاریک، ۱۳۹۸: ۶۵)؛ وقتی مجموعه‌ی ویژگی‌های فنی و روال‌های موجود در هر اثر شناخته شوند، پس از آن می‌توان گفت که کدام آثار بوطیقای مشترکی دارند و در زیر سایه‌ی یک مکتب جای می‌گیرند.

پس می‌توان نتیجه گرفت که مکتب ادبی، برخلاف سبک که دغدغه‌ی بیان فردی است، فراتر از نوع که بر قالب و فرم متمرکز است، و وسیع‌تر از بوطیقا که صرفاً به تحلیل تکنیک‌های اثر می‌پردازد، یک الگوواره‌ی فکری و گفتمان مسلط محسوب می‌شود. در واقع مکتب، متشکل از شبکه‌ای به هم تنیده از ایدئولوژی، زیبایی‌شناسی، جامعه‌شناسی و تاریخ است که با ایجاد یک هویت جمعی در دوره‌ای خاص، امکان خوانش یکپارچه‌ای از ادبیات آن عصر را فراهم می‌سازد و مرزهای خود را با تعریف یک «دیگری» در تقابل با مکاتب پیشین مشخص می‌کند.

۳ تحلیل داده‌ها

هزارویک‌شب اثری عظیم است که مؤلف واحد ندارد و چندصدایی و چندملیتی بودن از ویژگی‌های بارز آن است. تحقیقات و پژوهش‌های بسیاری در مورد منشأ و پیشینه‌ی فرهنگی محتوا و تأثیر این اثر سترگ،

صورت گرفته‌است. بررسی‌های تاریخی و ادبی نشان می‌دهد که چگونه داستان‌های هزارویک‌شب نه تنها به عنوان یک اثر ادبی، بلکه به عنوان یک سند فرهنگی و اجتماعی مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. این پژوهش‌ها می‌توانند به درک بهتر از جامعه‌های مختلف و تحولات فرهنگی و اجتماعی آنها کمک کنند.

نظرات بسیاری در بین پژوهندگان در مورد منشأ و اساس داستان‌های هزار و یک شب بر سر زبان‌هاست. از نظر بسیاری از پژوهشگران هسته‌ی اصلی و بنیادین هزارویک‌شب، یک داستان ایرانی ست و قصه‌های فرعی و تودرتو ریشه‌های هندی، ایرانی و عربی دارند؛ البته این کتاب پس از ترجمه در قرن هجدهم میلادی بخش‌هایی به آن افزوده شده و گسترش بیشتری یافته‌است.

اکثر متخصصان بر این باورند که ریشه‌ی این اثر «هزار افسان» ایرانی ست؛ بهرام بیضایی ریشه‌ی قدیمی‌تری برای آن قائل هستند و آن را شکل تغییر یافته و تکامل یافته‌ی اسطوره‌های باستانی و اوستایی می‌دانند. «زوتبرگ و بیشتر دانشمندان متفق القول بودند که هزارویک‌شب، یک تألیف مرکب است و قدیم‌ترین داستان‌های آن، از هند و ایران نشأت گرفته‌اند.» (ایروین، ۱۳۸۳: ۵۳-۵۴)؛ البته در بین پژوهشگران کسانی نیز هستند که یک سونگرانه ریشه‌ی ایرانی کتاب را منکر شده‌اند و کاملاً آن را عربی دانسته‌اند. برجسته‌ترین پژوهشگر در این مورد محسن مهدی است. جعفری قنوتی در کتاب روایت‌های شفاهی هزارویک‌شب با ذکر دلایل متقن داشتن ریشه‌ی عربی این اثر را رد کرده‌اند و به نظر محسن مهدی پاسخ علمی داده‌اند. (جعفری قنوتی، ۱۳۸۴: ۴۳)

هزارویک‌شب، محتوا و مضمونی جهانی دارد، به همین جهت طبیعتاً به زبان‌های مختلفی ترجمه شده و سفرهای بسیاری کرده‌است که زبان عربی نیز یکی از این زبان‌هاست. «زمانی احتمالاً در قرن دوم، این داستان‌ها به عربی ترجمه شدند و الف لیل نام یافتند. سپس این مجموعه اساس کتاب هزارویک‌شب شد. هسته‌ی اصلی داستان‌ها، اندک بود. سپس در قرن سوم یا چهارم در عراق بر این هسته، داستان‌های عربی، از آن جمله بعضی از داستان‌های هارون الرشید، افزوده شد. همچنین شاید از قرن دهم به بعد حلقه‌های داستانی و حکایات دیگری چون سندبادنامه بر این تألیف افزوده شد. بعد از آن در قرن سیزدهم لایه‌ی دیگری از داستان‌ها در مصر و شام به این مجموعه الحاق گشت. در اوایل دوران جدید باز هم داستان‌های جدیدتری بر مجموعه‌های مصری افزوده شد تا حجم کتاب چنان فربه شود که طول آن درست به هزارویک‌شب چنانکه در عنوان کتاب وعده داده شده است، برسد در مورد تعداد داستان‌ها، قدیمی‌ترین روایتی که وجود دارد روایت ابن ندیم است. ابن ندیم می‌گوید با آنکه هزار افسانه به معنای هزار داستان است ولی کتاب هزار افسانه کمتر از ۲۰۰ حکایت دارد.» (ایروین، ۱۳۸۳: ۵۳-۵۴)

نکته‌ی جالب این است که وقتی شما با این اثر خواندنی روبرو می‌شوید بخش‌هایی را از نظر می‌گذرانید که به شدت شگفت‌آور و حیرت‌انگیزند و بعد در عرصه‌ی پژوهش متوجه‌ خواهید شد که از نظر متخصصانی چون علی اصغر حکمت و جلال ستاری این بخش‌های شگفت‌انگیز و حیرت‌آور بخش‌های ایرانی هزارویک‌شب هستند. قصه‌هایی که لبریز از عناصر جادویی، طلسم، موجودات فراواقعی و جن و پری هستند و موجب اعجاب و شگفتی خواننده می‌شوند؛ قصه‌هایی با ریشه‌های ایرانی شناخته شده‌اند.

۱-۳- ویژگی‌های هزار و یکشب

هزارویکشب، کتاب مادری است که مشابه قصه‌های آن یا روایت‌های دیگری از قصه‌های آن، در دیگر آثار به چشم می‌خورد. این اثر، ویژگی‌هایی دارد که موجب شده در جای‌جای جهان، نویسندگان به شکل‌های گوناگون، از آن اقتباس کنند.

۱-۱-۳- ویژگی‌های ساختاری

داستان‌های هزارویک‌شب با استفاده از تکنیک‌های پیچیده‌ی روایت‌پردازی، توانسته‌اند توجه مخاطبان را در طول تاریخ جلب کنند.

۱-۱-۱-۳- قصه در قصه

تکنیک قصه در قصه یکی از ویژگی‌های بارز این مجموعه است که باعث ایجاد کنجکاوی در خواننده می‌شود. شهرزاد با استفاده از روایت‌های خود، نه تنها زندگی خود را نجات می‌دهد، بلکه هر شب جهان جدیدی را به شنوندگان معرفی می‌کند. این امر به ساختار چندلایه‌ای از داستان‌ها منجر شده است که در آن هر روایت می‌تواند بر روی دیگری تأثیر بگذارد. تعبیر زیبای بورخس برای تقریب به ذهن داستان در داستان خاص هزارویک‌شب بسیار جالب و خواندنی است: وی می‌گوید: به آن گوی‌های چینی فکر کنید که گوی‌های دیگری در خود دارند یا به عروسک‌های روسی. «ما می‌توانیم عروسک‌های روسی را تا بی‌نهایت ادامه بدهیم. هیچ یک نشانه‌ی دیگری نیستند. هیچ یک جزوی از دیگری نیستند و از همه مهم‌تر هیچ یک دلیل دیگری نیستند بلکه می‌توان فقط یک رابطه و یا نسبت مجاورتی را در آن‌ها جستجو کرد. آن‌ها در مجاورت هم، ضرورت وجودی یافته‌اند. پیچیدگی خنده‌آوری که در بطن‌سازی معجول عروسک‌های روسی دیده می‌شود، بیننده را به فریبی عجیب و غریب سوق می‌دهد.» (میری، ۱۳۹۶: ۵۳۵)؛ دقیقاً شبیه زندگی کردن در لابه‌لای یک مارپیچ هزار تو که هر پیچ به پیچی دیگر منتهی می‌شود و انسان را در لایه‌هایی تو در تو می‌غلطانند.

۳-۱-۱-۲- تعلیق

ویژگی شاخص دوم، استفاده از تعلیق، برای جلب توجه شنونده است. شخصیت برجسته‌ی داستان‌ها، شهرزاد، هر شب داستانی را آغاز می‌کند و داستان را به گونه‌ای به پایان می‌رساند که شهریار را ترغیب کند تا شب بعد نیز قصه را ادامه دهد. به این ترتیب، شهرزاد به تدریج داستان‌های زیادی را روایت می‌کند و در این فرایند، خود نیز، به درک عمیق‌تری از زندگی، عشق و حکمت دست می‌یابد. در هر یک از این داستان‌ها مسائلی نظیر: ظلم و ستم، وفاداری، فریب و انتقام به تصویر کشیده می‌شود که غالباً پیام‌ها و درس‌هایی اخلاقی را منتقل می‌کنند. داستان‌های هزارویک‌شب، نه تنها جنبه‌ی سرگرمی دارند، بلکه می‌توانند به عنوان ابزارهای آموزشی و فرهنگی نیز، مورد استفاده قرار گیرند.

تعلیق در این داستان، نه صرفاً به عنوان یک تکنیک برای جذابیت روایی، بلکه به عنوان مؤلفه‌ای ضروری برای پیشبرد روایت شهرزاد به‌شمار می‌رود؛ مؤلفه‌ای که تعیین‌کننده‌ی مرگ و زندگی اوست؛ چنانچه شهرزاد با استفاده از روایت خود بتواند شهریار را مشتاق داستان نگه‌دارد، زنده می‌ماند؛ و گرنه فاجعه‌ای انسانی روی خواهدداد که اول از همه، به نابودی خودش می‌انجامد.

۳-۱-۱-۳- وجود تیپ‌ها و شخصیت‌های مثبت و آرمانی در تقابل با شخصیت‌های منفی

خصیّت‌های داستان‌های هزارویک‌شب به طور کلی از تنوع و عمق خاصی برخوردارند. «شخصیّت‌ها اغلب ایستا هستند. تمام قهرمانان در پایان داستان همان هستند که در آغاز بودند. مطلق‌گرایی که ویژگی قصه‌های عامه است، در قهرمانان قصه‌ها نیز دیده می‌شود. قهرمان قصه‌ها یا خوب‌اند یا بد. در سرتاسر قصه خوبان که نیک‌سیرت، زیبا و قهرمان‌اند با بدان که شریر، زشت و بد نهادند در جنگ‌اند که سرانجام بر آنان پیروز می‌شوند.» (همان: ۲۹)

شهرزاد به عنوان قهرمان اصلی، نمونه‌ای از هوش و ذکاوت است که با خلاقیت و هنر قصه‌گویی خود، نه تنها جان خود را نجات می‌دهد، بلکه به تغییر دیدگاه‌های شهریار و حتی دیگر شخصیت‌ها نیز کمک می‌کند. این نشان می‌دهد که چگونه شخصیت‌ها می‌توانند از طریق تجربیات خود، به تعادل و رشد اجتماعی کمک کنند. «بخشی از شخصیّت‌های داستان‌های هزارویک‌شب آدم‌های تنبل و بیکار و بی‌عاری هستند که از راه داشتن بخت و اقبال شگرف صاحب ثروت و مکت هنگفت می‌شوند. این داستان‌ها ظاهراً برای سرگرمی و تفرج خاطر تنبلان و بیکاران قهوه‌خانه‌نشین قاهره طراحی شده‌است.» (ایروین، ۱۳۸۳: ۲۳۰)؛ کسانی که بدون هیچ تلاشی، چشم به قضا و قدر دوخته‌اند تا چوب جادویی بیاید و زندگی‌شان را زیر و رو کند.

۳-۱-۲- ویژگی‌های محتوایی

امروزه که ابزارها و وسایل متعددی برای سرگرم کردن بشر به‌وجود آمده‌اند که جذابیت خیلی بیشتری از داستان دارند، شاید غیرعادی باشد که درباره‌ی جذابیت و سرگرم‌کنندگی محتوای هزارویک‌شب گفتگو شود. ولی در گذشته که ابزارها و وسایل سرگرمی مخصوصاً در شب‌های سرد سال، بسیار محدود بوده‌است، این داستان‌ها چنان جذابیتی داشتند و به‌شکلی مخاطب را سرگرم می‌کردند که باعث‌شده اثر دست به دست به تمام نقاط دنیا سفر کند.

۳-۱-۲-۱- تخیل قوی

قصه‌های تخیلی این اثر و عناصر فانتزی موجود در آن‌ها، به شکستن مرزهای واقعیت و ورود به دنیای ناشناخته‌ها می‌پردازند. «در این قصه‌ها برای گریز از محسوسات عقلی و تجربیات حسی و قوانین و موازین عینی، انواع شیوه‌ها به کار گرفته می‌شود. چون قصه بر بنیاد امور غیرطبیعی و غریب شکل می‌گیرد، فاقد حقیقت‌مانندی است یا حقیقت‌مانندی آن ضعیف است.» (ذوالفقاری، ۱۴۰۰: ۳۶)؛ این نوع داستان‌ها، علاوه‌بر اینکه برای دقایقی مخاطب را در دنیای خیال غرق می‌کنند، با ایجاد سوالات و چالش‌های جدید، او را به تفکر درباره‌ی آینده ترغیب می‌کنند. «کاردینال نیومن در شرح زندگی خودنگاشت خویش، خاطر نشان می‌سازد که: همیشه آرزو می‌کردم که داستان‌های هزارویک‌شب حقیقی می‌بودند. از خواندن آن‌ها خیال من به دنیای تأثیرات و قدرت‌های جادویی و افسون‌ها و طلسم‌ها پرواز می‌کرد.» (ایروین، ۱۳۸۳: ۲۱۲)؛ این ویژگی، همان قلب تپنده‌ی هزارویک‌شب است که باعث می‌شود خواننده زمان و مکان خویش را فراموش کند و هیجان و لذت را همزمان تجربه کند. از سوی دیگر فضاهای گوتیک مضحک که در قصه‌های هزارویک‌شب همراه با فضای سوررئال ماجراها گونه‌ای طنز سیاه را در برخی داستان‌ها رقم می‌زند که بر جذابیت آن می‌افزاید. (تسلیم جهرمی، ۱۴۰۰: ۱۳۷-۱۱۳)

۳-۱-۲-۲- ماجراجویی

قهرمان بیشتر داستان‌های هزارویک‌شب از سفرهای ماجراجویانه هراسی ندارند و خود را با قرار گرفتن در این سفرها گرفتار چالش‌های بسیار می‌کنند. در دل این ماجراجویی‌ها با شخصیت‌ها و موجودات عجیب و جدیدی روبه‌رو می‌شوند و در نهایت این ماجراجویی‌ها موجب رشد، تکامل و پختگی آن‌ها می‌شود. اوج این ماجراجویی‌ها در حکایت سندباد بری و سندباد بحری دیده می‌شود.

۳-۲-۱-۳- پیوند قوی فضای فرهنگی و زیبایی‌شناختی داستان‌ها با ذوق و ذائقه‌ی مخاطب ایرانی

ذائقه‌ی مخاطب ایرانی با توجه به باورهایش به جن و جادو و طلسم و ... کاملاً با محتوای داستان‌ها هم‌جهت است. علاوه بر این فضاسازی صحنه‌هایی مثل بازارها، گرمابه‌ها، خانه‌های اعیان و اشراف، همگی به گونه‌ای هستند که مخاطب ایرانی با آن‌ها به‌سادگی مانوس می‌شود.

۳-۲-۱-۴- محتوای اخلاقی و انسانی قوی

مضامین موجود در این داستان‌ها، نظیر عشق، انتقام، وفاداری، و حکمت، بازتابی از واقعیت‌های اجتماعی و فرهنگی جوامع مختلف هستند. «در هیچ‌یک از این داستان‌ها کسی که خلاف اصول جوانمردی و اخلاق و شرافت رفتار می‌کند توفیق نمی‌یابد (ذوالفقاری، ۱۴۰۰: ۳۴)»؛ این داستان‌ها به نوعی درس‌های اخلاقی را منتقل می‌کنند که همچنان در دنیای مدرن کاربرد دارند. به عنوان مثال، وفاداری در روابط انسانی و درس‌هایی از عواقب فریب و دروغ را به مخاطب می‌آموزد.

هزارویک‌شب به دلیل این ویژگی‌های بوطیقای منحصر به فرد، به زبان‌های مختلف اروپایی؛ فرانسوی، آلمانی، انگلیسی و ... ترجمه شده‌است. «ترجمه‌ی هزارویک‌شب به زبان فرانسه اثر آنتوان گالان، نخستین ترجمه‌ی آن به یک زبان اروپایی است. مهمترین ترجمه‌ها و چاپ‌های هزارویک‌شب پس از ترجمه‌ی گالان عبارتند از: ترجمه‌ی دو هامر و هابیش به آلمانی، ترجمه‌های لین و پین به انگلیسی، و سه ترجمه‌ی بحث‌انگیز دیگر: ترجمه‌ی بورتون به انگلیسی، و ترجمه‌ی ماردروس و ترجمه‌ی خوام به فرانسه.» (ستاری، ۱۳۶۸: ۵)

در مجموع، داستان‌های هزار و یک شب به عنوان یک اثر ادبی منحصر به فرد، نه تنها تأثیرات عمیقی بر ادبیات و فرهنگ‌های مختلف گذاشته‌اند، بلکه در زمینه‌های روانشناسی و جامعه‌شناسی نیز حائز اهمیت هستند. با حفظ و گسترش این داستان‌ها، می‌توان به غنای فرهنگی و آموزشی جوامع کمک کرد و آن‌ها را به نسل‌های آینده منتقل نمود.

۳-۲-۲- مؤلفه‌های مکتب ادبی هزار و یک‌شب

برای اثبات این مدعا که هزارویک‌شب یک مکتب ادبی است، ابتدا باید مؤلفه‌های یک مکتب مشخص شوند تا بر اساس آن مؤلفه‌ها گفته شود که آیا هزارویک‌شب مکتب است یا خیر.

۳-۲-۱ دیدگاه‌های نظری و فکری

در آثار هر مکتب ادبی اشتراکاتی وجود دارد که آن اشتراکات موجب می‌شوند که آن آثار در یک طیف و گروه قرار بگیرند. اولین و مهمترین اشتراک آثار موجود در یک مکتب، اشتراکات نظری و فکری است. «هر مکتب ادبی بر اساس یک سری دیدگاه‌ها و نگرش‌های فلسفی و نظری نسبت به هنر، زبان، جامعه و انسان شکل می‌گیرد. این دیدگاه‌ها جهت‌گیری فکری و محتوایی آثار را مشخص می‌کنند.» (مخبر، ۱۳۸۷: ۱۵۳)

اولین اصلی که موجب می‌شود هزارویک‌شب به عنوان یک مکتب معرفی شود، این است که هزارویک‌شب «شامل باورهایی است که مابۀ اشتراک همه اقوام و اجتماعات بشری است.» (ستاری، ۱۳۶۸: ۴۱۴)؛ این مسأله، مسأله‌ی قابل تأملی است. بی‌شک وقتی محتوای یک داستان با زندگی شخصی افراد، همسو باشد و اشتراکات فرهنگی وجود داشته باشد؛ آن اثر در ذهن خواننده ماندگارتر خواهد بود تا اثری که هیچ اشتراکی با دنیای خواننده نداشته باشد. به همین جهت است که تأثیرپذیری از هزارویک‌شب، در بین مردم بعضی کشورها، پررنگ‌تر و بیشتر است و در بین بعضی فرهنگ‌ها، مغفول واقع شده است. فرانسه از آن دست کشورهایی است که تأثیر بسیار زیادی از این اثر پذیرفته است. «فرانسویان و سپس دیگر ملت‌های اروپایی در سراسر قرن هجدهم از این گنجینه‌ی گرانبها استقبال کردند چون همه‌ی آسیا را، از دیوارهای چین گرفته تا کناره‌های دریای مدیترانه، در آن بازمی‌یافتند و بدین وسیله با دورنمایی از زندگی مردم این کشورها و نیز با افسون‌ها و طلسم‌ها و جادوهای آنان آشنا می‌شدند.» (حدیدی، ۱۳۷۳: ۱۰۰)؛ دلیل دیگری که به عنوان علت مکتب‌بودن هزارویک‌شب شناخته شده، جامعیت این اثر است زیرا که در برگیرنده‌ی همه‌ی اقشار جوامع مختلف می‌باشد. «در هزارویک‌شب چیزی بیش از کشف اعصار گذشته وجود دارد. همه‌ی طبقات اجتماعی در آن حاضرند. از اعراب بدوی تا خلیفه، از دانشمندان، شاعران، بازرگانان و صیادان گرفته تا دزدان، راهزنان و بیکارگان، همه بر حسب ذائقه‌ی زمان، نسبت به نحوه‌های متنوع روایتشان در آن گرد آمده‌اند.» (هوانسیان، صباغ، ۱۳۹۰: ۷)؛ همین اقشار مختلف، در لابه‌لای قصه به خواننده شیوه‌ی زندگی کردن یاد می‌دهند. در واقع، زیستن در کنار شخصیت‌های متنوع قصه، سبک زندگی و نوع نگاه خواننده را به وقایع تغییر می‌دهد.

۳-۲-۲ ویژگی‌های سبکی

ویژگی‌های مشخص و ثابتی از نظر فنی و سبکی در تمام آثار یک مکتب دیده می‌شود. به عبارت دیگر «هر مکتب ادبی از نظر زبان، سبک نوشتاری، ساختارهای شعری یا نثری، عناصر بصری و صوتی دارای ویژگی‌های

مشخصی است که آن را از دیگر مکاتب متمایز می‌کند.» (سناپور، ۱۳۸۹: ۷۲)؛ این ویژگی‌ها همچون چراغ‌های نشانگری هستند که تمایزات هر مکتب را از مکاتب دیگر در ساختار، نشان می‌دهند.

هزارویک‌شب به دلیل ویژگی‌های خاصش، تبدیل به یک مکتب ادبی تأثیرگذار، بر ادبیات ایران و جهان شده است. «هزارویک‌شب توانایی عجیبی در دگردیسی، هم در تمام مرزهای جغرافیایی و هم در حدود و ثغور زمانی دارد. در تمام ادبیات جهان، شاید تنها متنی است که به‌طور خاص، می‌تواند به همان اندازه که بخشی از سنت ادبی مغرب زمین محسوب می‌شود، بخشی از سنت ادبی شرق نیز به حساب آید. به علاوه مترجمان اروپایی سبب شدند تا این متن به صحنه‌ی ادبی جهان بازآورده شود.» (هوانسیان، صباغ، ۱۳۹۰: ۳)

ویژگی‌های منحصربه‌فرد هزارویک‌شب، نه تنها این اثر را جاودان ساخته بلکه آن را الهام‌بخش و راهنمای داستان‌نویسان جدید قرار داده است. «هزارویک‌شب در بردارنده‌ی نمونه‌های قدیمی لانه‌گیری، ارجاع به خود، ارجاعات تودرتو، طرح‌های پنهان، تکرار و تلمیحات بین‌المتنی است؛ از این رو، منبعی است برای داستان‌مدرن، در تجلیات متنوع آن. همچنین برای خودنمایی‌های بزرگ نویسندگان مدرن و متجدد، جنبه‌ی تبلیغ‌آمیز دارد.» (ایروین، ۱۳۸۳: ۳۲۲)

۳-۲-۳: موضوعات و مضامین غالب

در تمام آثار یک مکتب موضوعات و مضامین تکرارشونده‌ای وجود دارند که یک قانون نانوشته را شکل می‌دهند تا خط فکری آن مکتب، مشخص و معین باشد. «مضامین اصلی و مسائلی که هر مکتب ادبی به آن‌ها می‌پردازد، مانند مسائل اجتماعی، فلسفی، سیاسی، روان‌شناختی و... در شکل‌گیری خط مشی آن مکتب تأثیر گذارند.» (میرعلایی، ۱۳۸۰: ۱۲۰)

موضوعات و مضامینی که در هزارویک‌شب و آثاری که پیرو مکتب آن هستند، دیده می‌شود مضامینی است که با زندگی روزمره‌ی مردم عادی ارتباط دارد. «در خلال حکایات بسیاری، نکات تاریخی و دقایق ادبی و تعالیم لطیفه‌ی اخلاقی و آداب ملل قدیمه‌ی شرقی مندرج می‌باشد. این کتاب، از کیفیت زندگانی، طرق معاش و طرز معاشرت و منادمت و رزم و بزم و تجارت و زراعت در ممالک مختلفه‌ی آسیا و بالاخص شام و ایران و عراق و مصر و جزیره‌العرب، بهترین تصویر و دقیق‌ترین عکسی است که به نظر خواننده عرضه می‌دارد. این کتاب نماینده‌ی ادبیات ملل است و دقایق علوم و حقایق حکم را به زبان ساده، بیان کرده است.» (رمضانی، ۱۳۱۵: ب-الف)

موقع خواندن داستان‌ها، به‌طور نامحسوس از دنیای خود و فرهنگ و سنت‌های خود فاصله می‌گیریم. «هزارویک‌شب به گونه‌ای بی‌حسمان می‌کند؛ اما منظور از این بی‌حسی، گریز از واقعیات نیست؛ بلکه تسخیر و تصرف است. بدین معنی که انبوهی از مردم رنگارنگ، ما را فرومی‌گیرند و آداب و رسومشان را بر ما تحمیل می‌کنند؛ آن چنان که عادات شخصی‌مان، جایی برای جولان نمی‌یابند. زیرا هستی‌مان در برابر هستی ایشان هیچ و نیست می‌شود.» (آندره شدل، ۱۳۸۸: ۲۸)؛ داستان‌هایی که همزمان هم خواننده را سرگرم می‌کنند هم به او غیرمستقیم، شیوه‌ی زندگی کردن یاد می‌دهند. «داستان‌های هزارویک‌شب برای همیشه رویای بهشت است. از زمانی که آنتوان گالان آن‌ها را خواندنی‌های ایام فراغت نامید تا همیشه.» (هوانسیان، صباغ، ۱۳۹۰: ۶)

از مهم‌ترین عناصری که خواننده را سرگرم می‌کند، حضور عناصر خیال‌انگیز و فراواقعی است. «شور و شهوت، جنایت، آدم‌خواری، چراغ‌های جادو؛ اینها فقط معدودی از عناصری است که هزارویک‌شب را در میان جوانان و هم بزرگسالان محبوب گردانده‌است.» (هوانسیان، صباغ، ۱۳۹۰: ۳)

کلام جادویی، سحرآمیزترین عنصر موجود در این اثر است. «جمال‌الدین بن‌شیخ معتقد است که اهمیت هزارویک‌شب را در قصه‌ها سراغ نباید کرد؛ هرچند که جذاب باشند، بلکه در رزم‌آزمایی و نیرو برد کلام باید جست. همه‌ی کتاب جلوه‌ی یک نزاع است: نزاع میان کلام و قانون نظام.» (ستاری، ۱۳۸۲: ۱۲۱)؛ جنگ بین مرگ و زندگی، که تیغ کلام، نتیجه‌ی آن را رقم می‌زند.

«رگ جان کتاب، قصه‌درمانی یا تأثیر جادویی و کیمیاکار کلام و سخن‌گویی است.» (همان: ۲۱)؛ شهرزاد با روایت‌گری و قصه‌گویی، موجب درمان شهریار می‌شود. گویا چوب جادویی کلام را دور سر شهریار می‌چرخاند و با قدرت کلام او را مسحور می‌کند.

۳-۲-۴ - زمینه‌ی تاریخی و اجتماعی

توجه نویسندگان، به یک مکتب ادبی، معمولاً برخاسته از فضای تاریخی و اجتماعی آنهاست. در واقع «مکتب‌های ادبی معمولاً محصول بسترهای تاریخی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی خاصی هستند که در آن شکل می‌گیرند و به‌نوعی واکنشی به آن بسترها به شمار می‌روند.» (دادگستر، ۱۳۷۵: ۹۸)؛ تأثیر مسائل اجتماعی، فرهنگی و سیاسی بر روان یک ملت، در ادبیات آنها و مکاتب ادبی‌شان قابل مشاهده است.

مردم هر کشور و هر دوره‌ای با توجه به شرایط زمانی و فرهنگی عصر خودشان، با مکتب هزارویک‌شب مواجه شده‌اند و از آن تأثیر پذیرفته‌اند. «در قرن نوزدهم نویسندگان انگلیسی و فرانسوی، هزارویک‌شب را برای

صحنه‌پردازی‌ها و زر و زیور و تجملات شرقی مندرج در آن به یغما می‌برند و حال آنکه پنجه‌افگندن نویسندگان قرن بیستم با هزارویک‌شب بیشتر جنبه‌ی فکری و ذهنی دارد.» (ایروین، ۱۳۸۳: ۳۲۱)؛ به هر روی درست است که در زمان‌های مختلف نوع نگاه افراد به این اثر، تفاوت داشته‌است ولی چیزی که غیرقابل انکار است، این است که نوع نگارش هزارویک‌شب به گونه‌ای بوده‌است که بر هر ذهن خلاق، تأثیری را رقم زده‌است.

۳-۲-۵- آثار و متون شاخص

در هر مکتب ادبی آثار شاخصی وجود دارند که مردم، آن مکتب را به وسیله‌ی آن آثار می‌شناسند. به گونه‌ای که شاید بتوان گفت آن آثار در حکم پرچم برای آن مکتب هستند. به عبارت دیگر «هر مکتب ادبی دارای آثاری است که معیار و نماینده‌ی آن مکتب شناخته می‌شوند و به تثبیت و گسترش آن کمک می‌کنند. این آثار نمادهای اصلی مکتب محسوب می‌شوند.» (سپانلو، ۱۳۸۴: ۶۵)؛ و روابط بینامتنی میان آن‌ها بسیار قوی است.

بعضی از متخصصین هزارویک‌شب را نقطه‌ی عطفی می‌دانند که موجب ایجاد تحولات عظیم ادبی گشته‌است. «بورخس پیدایش مکتب رومانتیسم در غرب را با ترجمه‌ی هزارویک‌شب پیوند می‌زند. علاوه بر این، پیدایش ادبیات تطبیقی را به صورت علمی جداگانه در اروپا، به ترجمه‌ی دو کتاب نسبت می‌دهند: که یکی هزارویک‌شب و دومی کلیله و دمنه است که از قضا، ریشه‌ی این یکی نیز به آبشخور اصلی هزارویک‌شب می‌رسد)». (جعفری‌قنواتی، ۱۳۸۴: ۷)

رابرت ایروین به خوبی، آینده‌ی جریان داستان‌نویسی به سبک هزارویک‌شب را تحلیل کرده، وی معتقد است که «هزارویک‌شب، ادامه می‌یابد و داستان‌های آن به شکل‌های جدید و غریبی اقتباس و تکثیر می‌شود و در دسترس قرار می‌گیرد. هزارویک‌شب مانند یک موجود دوزیست فرهنگی در مغرب زمین جدید، مانند خاورمیانه سده‌های میانه، به حیات خود ادامه می‌دهد و الهام‌گیری از آن، نه تنها در داستان‌نویسی، به وسیله‌ی روشنفکران، بلکه در فیلم نیز، برای تفرج خاطر توده‌های مردم رونق می‌گیرد.» (ایروین، ۱۳۸۳: ۳۳۶)؛ از آنجایی که در دنیای امروز، تماشای فیلم، رونق بیشتری نسبت به مطالعه‌ی کتاب دارد، پیش‌بینی می‌شود که در آینده بخش‌های کمتر شناخته‌شده‌ی هزارویک‌شب هم توسط سینماگران و فیلمسازان، تبدیل به فیلم شود. یکی از مهمترین بن‌مایه‌های بازتولیدشده، سفر در زمان در کنار عناصر فانتزی دیگر است که در هزارویک‌شب بارز و جریان است و در آثار بسیاری به تقلید از آن تأثیر گذار بوده است که از نمونه‌های موفق آن می‌توان به آثار چیانگ اشاره کرد. (آقاجانی، حمید و همکاران، ۱۴۰۳، ۷-۲۹)

درباره‌ی ترجمه‌های جدیدتر از هزارویک‌شب «ممکن است ترجمه‌ی بهتر و کاملتری، در صد سال آینده به عمل آید، ولی هنوز محتمل به نظر نمی‌رسد که هزارویک‌شب بتواند، مقام و محبوبیتی را که در قرن هجده و نوزدهم میلادی، در بریتانیا و اروپا به دست آورده بود، بازابد. و دلیل این امر، این است که هزارویک‌شب، نقش مهمی در به وجود آوردن و آفریدن رقیب برای خویش، داشته است.» (همان: ۳۳۵)؛ در واقع مکتب داستان‌نویسی هزارویک‌شب به آثار رقیب منتقل شده، و در آینده شاید خود هزارویک‌شب به اندازه‌ی قبل بر سر زبان‌ها نباشد، ولی رد پای جریانی که ایجاد کرده در آثار جدید، قابل مشاهده و پیگیری خواهد بود.

۳-۲-۶- اندیشمندان و نویسندگان مؤثر

صاحبان آثار شاخص هر مکتب ادبی، نمایندگان آن مکتب به حساب می‌آیند. «نویسندگان، شاعران و نظریه‌پردازانی که در شکل‌گیری و بسط مکتب نقشی کلیدی دارند. شناخت این شخصیت‌ها به فهم عمیق‌تر مکتب کمک می‌کند.» (شایگان، ۱۳۸۲: ۴۰). تفکرات، نظرات و ایدئولوژی‌های این نویسندگان در شکل‌گیری و گسترش آن مکتب، نقش مؤثر دارد و شاید بتوان گفت: نویسندگان شاخص هر مکتب ادبی، پیغامبران آن مکتب هستند. نویسندگان زیادی در سراسر جهان به تأثیرپذیری خود از هزارویک‌شب اذعان کرده‌اند و نویسندگان بسیار دیگری سکوت کرده‌اند و به تأثیرپذیری خود اعتراف نکرده‌اند ولی تأثیرپذیری، در آثارشان به وضوح قابل رؤیت است.

هر اثری همزمان با ترجمه‌شدن به زبان‌های دیگر، سفر خود را آغاز می‌کند. «از قرن ۱۸ میلادی به بعد، ترجمه‌های هزارویک‌شب، چنان رواج و گردشی در اروپا و آمریکا یافت که پرسش از تأثیر و نفوذ آن در ادبیات غربی تقریباً مثل این می‌ماند که از تأثیر و نفوذ آن مجموعه‌ی بزرگ شرقی دیگر از داستان‌ها، یعنی کتاب مقدس، در ادبیات غربی سوال کنیم. این سؤال که: تأثیر هزارویک‌شب بر ادبیات غربی چه بوده است؟ پاسخ واحدی ندارد بلکه پاسخ‌های متعددی به گروهی از پرسش‌ها دارد که به نحوی پیچیده به یکدیگر مربوط می‌شوند.» (ایروین، ۱۳۸۳: ۲۸۰-۲۷۹)؛ ترجمه‌ها جزو آثاری هستند که تحت تأثیر مستقیم از هزارویک‌شب به وجود آمده‌اند؛ علاوه بر ترجمه‌های متعدد از هزارویک‌شب، به زبان‌های فرانسوی، انگلیسی، آلمانی و ترکی استانبولی، این اثر حتی به زبان‌های گجراتی، بنگالی، اردو و هندی نیز ترجمه شده است.

تأثیرپذیری نویسندگان از هزارویک‌شب در شکل‌ها و انحاء مختلفی، اتفاق افتاده است. به طور مثال «می‌توان نویسندگانی را که در ادبیات فرانسه از هزارویک‌شب تأثیر پذیرفته‌اند، به سه گروه دسته‌بندی کرد: برخی عیناً روش

پیشروان خود، گالان و پتیس دولاکروا را دنبال کردند؛ بدین معنی که مجموعه‌ای از داستان‌های شرقی گرد آورده، آن‌ها را در هم آمیختند و سپس نام‌هایی مانند: «هزارویک ساعت»، «هزارویک ربع ساعت»، «هزارویک شب نشینی» و «هزارویک عنایت» بر آن‌ها نهادند. گروهی دیگر تنها از عنوان داستان‌های هندوایرانی استفاده کردند و افسانه‌های متداول در کشورهای اروپایی و گاه حوادث روزانه را به صورت داستان در آورده؛ آن‌ها را «هزارویک جنون»، «هزارویک جنایت» و «هزارویک یاوه» نامیدند و از خلال آن‌ها، نهادهای اجتماعی و یا دشمنان و مخالفان خود را به انتقاد گرفتند. دسته‌ی سوم نویسندگانی بودند که داستان‌ها را با نام‌های تقلیدی نیاراستند، بلکه تنها روش رمان‌نویسی را از هزارویک‌شب و هزارویک روز اقتباس کردند.» (حدیدی، ۱۳۷۳: ۱۰۷)

۴ نتیجه‌گیری

منتقدان برای توصیف عمق تأثیرگذاری یک اثر جهان‌شمول، از اصطلاح «مکتب فلان» به عنوان یک استعاره‌ی انتقادی قدرتمند استفاده می‌کنند. این اصطلاح نشان می‌دهد که سبک و جهان‌بینی آن اثر آنقدر قوی و متمایز بوده که خود به یک سنت تقلیدپذیر تبدیل شده و یک «خانواده‌ی ادبی» را به وجود آورده است. وجوهی که هزارویک‌شب را به یک مکتب ادبی تبدیل کرده‌اند، عبارتند از: ویژگی‌های خاص و منحصر به فردی مثل عناصر جادویی و فراواقعی، جامعیت فرهنگی، ایجاد ادبیات لذت و سرگرمی، گسترده‌ی آموزه‌ها و تعالیم اخلاقی حتی تعالیم اخلاقی ناپسند و حضور متنوع شخصیت‌های داستانی از تمام طیف‌های جامعه. تعدادی از نویسندگان که از یک سبک و سیاق پیروی کرده‌اند و حول محور مجموعه قوانین فکری و ساختاری مشخصی حرکت کرده‌اند، پیروان و مقلدان یک مکتب محسوب می‌شوند. پس از ترجمه‌ی هزارویک‌شب به دیگر زبان‌ها کم‌کم این اثر شهرت جهانی یافت و در جهان به خصوص کشورهای عربی، فرانسه و انگلیس آثاری به شکل گره‌برداری، تأثیرپذیری مستقیم یا غیرمستقیم و نقیضه‌گویی‌ها به وجود آمدند که می‌توان به نقل از ابروین آن‌ها را بچه‌های هزارویک‌شب دانست. به‌طور کل قصه‌های هزارویک‌شب به عنوان یک منبع الهام برای نویسندگان و هنرمندان در سرتاسر جهان شناخته می‌شوند. آثار بسیاری از جمله رمان‌ها، فیلم‌ها و کارتون‌ها تحت تأثیر این داستان‌ها ساخته شده‌اند. به‌عنوان مثال، انیمیشن‌های مدرن که داستان‌هایی شبیه به ماجراهای علی‌بابا و چراغ جادو را روایت می‌کنند، نمونه‌ای از این تأثیرگذاری هستند.

سازندگان بسیاری از فیلم‌ها، کارتون‌ها و انیمیشن‌های قرن حاضر، حتی اگر خودشان اعتراف نکنند، تأثیر قصه‌های کهن، در آثارشان به خوبی پیدا و آشکار است. این الهام‌گیری‌ها گاهی از طرح اصلی داستان و گاهی از جزئیات قصه‌های هزارویک‌شب است ولی به هر روی تأثیر قصه‌های هزارویک‌شب بر تمام آثار ادبی و نمایشی پس از آن، امری واضح و انکارناشدنی است و در مقالات و پژوهش‌های بسیاری، مورد نقد و تحلیل قرار گرفته‌است. با

پیشرفت فناوری و رسانه‌های اجتماعی، داستان‌های هزارویک‌شب به شکل‌های جدیدی از جمله پادپخش‌ها، وب‌گاه‌ها و شبکه‌های اجتماعی به نسل جدید منتقل می‌شوند. این تحولات نه تنها به گسترش دامنه‌ی تأثیر این داستان‌ها کمک کرده، بلکه مخاطبان جدیدی را نیز جذب کرده‌است.

منابع

- آقاچانی، حمید، ساکیان، زهره و طاهری، محمد، (۱۴۰۳)، «بررسی تأثیر هزار و یکشب بر عناصر پسامدرن در بازرگان و دروازه‌ی کیمیاگر اثر تد چیانگ»، مجله مکتب‌های ادبی، دوره‌ی ۹، شماره‌ی ۳۰، صص ۲۹-۷.
- اسحاقیان، جواد، (۱۳۹۶)، «بوطیقای نو و هزار و یک شب»، افراز: تهران.
- ایروین، رابرت، (۱۳۸۳)، «تحلیلی از هزار و یکشب»، مترجم: فریدون بدره‌ای، فروزان روز: تهران.
- پاینده، حسین، (۱۴۰۰)، «زوال مکتب‌ها در عصر پست‌مدرن»، مکتب‌های ادبی، سال ۱۲، شماره ۴، صص ۲۳-۲۲.
- پینالت، دیوید، (۱۳۸۹)، «شیوه‌های داستان‌پردازی در هزار و یکشب»، مترجم: فریدون بدره‌ای، تهران: هرمس.
- تسلیم جهرمی، فاطمه، (۱۴۰۰)، «ویژگی‌های طنز و فکاهی‌های سیاه سوررئالیستی در متون فارسی با تکیه بر هزار و یکشب»، مجله مکتب‌های ادبی، دوره ۵، شماره ۱۵، صص ۱۳۷-۱۱۳.
- جعفری قناتی، محمد، (۱۳۸۴)، «روایت‌های شفاهی هزار و یکشب»، علم: تهران.
- حدیدی، جواد، (۱۳۷۳)، «از سعدی تا آراگون»، مرکز نشر دانشگاهی: تهران.
- دری، نجمه، (۱۴۰۳)، «پژوهش در هزار و یکشب»، آوای خاور: تهران.
- دادگستر، ناصر، (۱۳۷۵)، «تاریخ ادبیات تطبیقی»، انتشارات خوارزمی: تهران.
- ذوالفقاری، حسن، (۱۴۰۰)، «زبان و ادبیات عامه‌ی ایران»، سمت: تهران.
- رضائی، محمد، (۱۳۱۵)، «هزار و یکشب»، مقدمه: علی اصغر حکمت، کلاله خاور: تهران.
- سپانلو، محمدعلی، (۱۳۸۴)، «مبانی نقد ادبی»، نگاه: تهران.
- ستاری، جلال، (۱۳۶۸)، «افسون شهرزاد (پژوهشی در هزار افسان)»، توس: تهران.
- ستاری، جلال، (۱۳۸۲)، «گفتگوی شهرزاد و شهریار»، دفتر پژوهش‌های فرهنگی: تهران.
- سناپور، حسین، (۱۳۸۹)، «نقد ادبی»، انتشارات علمی فرهنگی: تهران.
- سیدحسینی، رضا، (۱۳۳۴)، «مکتب‌های ادبی»، نگاه: تهران.
- شایگان، داریوش، (۱۳۸۲)، «نظریه‌های ادبی مدرن»، نشر ثالث: تهران.
- شدل، آندره و دیگران، (۱۳۸۸)، «جهان هزار و یکشب»، مترجم: جلال ستاری، مرکز: تهران.
- شمیسا، سیروس، (۱۳۸۳)، «انواع ادبی»، میترا: تهران.
- فلچر، سوزان، (۱۳۷۸)، «گمشده شهرزاد»، مترجم: حسین ابراهیمی، پیدایش: تهران.
- مخبر، عباس، (۱۳۸۷)، «واژه‌نامه نقد ادبی»، نشر مرکز: تهران.
- مکاریک، ایرنا ریما، (۱۳۹۸)، «دانش‌نامه‌ی نظریه‌های ادبی معاصر»، مترجمان: مهاجر، مهران، نبوی، محمد، آگه: تهران.
- میرعلایی، احمد، (۱۳۸۰)، «نظریه‌های نقد ادبی»، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت): تهران.
- هوانسیان، ریچاردجی. صباغ، جورج، (۱۳۹۰)، «هزار و یکشب در ادبیات و جامعه‌ی اسلامی»، مترجم: فریدون بدره‌ای، هرمس: تهران.

References

- Aghajani, H., Sakian, Z., & Taheri, M. (2024). Examining the influence of The Thousand and One Nights on postmodern elements in Ted Chiang's The Merchant and the Alchemist's Gate. *Research Journal of Literary Schools*, 9(30), 7–29.
- Auerbach, E. (1953). *Mimesis: The representation of reality in Western literature*. Princeton University Press.
- Bruhn, M. J., & Wehrs, D. R. (2014). *Romanticism and the emotions*. Cambridge University Press.
- Dadgostar, N. (1996). *History of comparative literature*. Kharazmi Publications.
- Dorri, N. (2024). *Research in The Thousand and One Nights*. Avaye Khavar.
- Eshaghian, J. (2014). *New poetics and The Thousand and One Nights*. Afraz.
- Fletcher, S. (1999). *The lost Scheherazade* (H. Ebrahimi, Trans.). Peidayesh Publications.
- Hadidi, J. (1994). *From Sa'di to Aragon*. University Publishing Center.
- Hovannisian, R. G., & Sabbagh, G. (2011). *The Thousand and One Nights in Islamic literature and society* (F. Badra'i, Trans.). Hermes Publishers.
- Irwin, R. (2004). *An analysis of The Thousand and One Nights* (F. Badra'i, Trans.). Farzan-e Rouz. (Original work published 2003)
- Ja'fari Qanavati, M. (2005). *Oral narratives of The Thousand and One Nights*. Elm Publications.
- Kastan, D. S. (Ed.). (1999). *A companion to Shakespeare*. Blackwell Publishing.
- Makaryk, I. R. (2019). *Encyclopedia of contemporary literary theory* (M. Mohajer & M. Nabavi, Trans.). Agah Publications.
- Mirala'i, A. (2001). *Literary criticism theories*. SAMT Publications.
- Mokhber, A. (2008). *Dictionary of literary criticism*. Markaz Publications.
- Oxford Dictionary of Literary Terms. (2015). *The Oxford dictionary of literary terms* (4th ed.). Oxford University Press.
- Payandeh, H. (2021). The decline of literary schools in the postmodern era. *Literary Schools*, 12(4), 22–23.
- Pinault, D. (2010). *Storytelling techniques in The Thousand and One Nights* (F. Badra'i, Trans.). Hermes Publishers.
- Ramezani, M. (1936). *The Thousand and One Nights* (A.-A. Hekmat, Intro.). Kolaleh Khavar.
- Sanapour, H. (2010). *Literary criticism*. Elmi Farhangi Publications.
- Sattari, J. (1989). *The enchantment of Scheherazade: A study in Hezar Afsan*. Tus Publications.
- Sattari, J. (2003). *The dialogue of Scheherazade and Shahryar*. Cultural Research Bureau.
- Sepanlou, M. A. (2005). *Foundations of literary criticism*. Negah Publications.
- Seyed-Hosseini, R. (1955). *Literary schools*. Negah Publications.
- Schadel, A., et al. (2009). *The world of The Thousand and One Nights* (J. Sattari, Trans.). Markaz Publications.
- Shamisa, S. (2004). *Literary genres*. Mitra Publications.
- Shayan, D. (2003). *Modern literary theories*. Sales Publications.
- Taslim Jahromi, F. (2021). Characteristics of black surrealist humor and satire in Persian texts with an emphasis on The Thousand and One Nights. *Research Journal of Literary Schools*, 5(15), 113–137.
- Wellek, R., & Warren, A. (1949). *Theory of literature*. Harcourt.
- Zolfaghari, H. (2021). *The popular language and literature of Iran*. SAMT Publications.